

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД СТАНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО БАТЬКІВСТВА

PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF THE FORMATION OF PSYCHOLOGICAL READINESS FOR PATERNITY

У статті розглядається проблема супроводу становлення психологічної готовності до батьківства. Стверджується, що психолого-педагогічний супровід може мати дві різні форми: системний і індивідуальний супровід. У межах роботи зі стратегіями батьківства найкращий результат може бути досягнутий поєднанням двох форм супроводу.

Показано, що психолого-педагогічний супровід включає в себе як психолого-педагогічну підтримку, так і психолого-педагогічне забезпечення розвитку конкретних характеристик особистості, а під час формування конструктивних стратегій батьківства можуть бути використані як педагогічна та психологічна підтримка, так і психолого-педагогічне забезпечення формування стратегій батьківства.

Виокремлені основні напрями роботи під час супроводу становлення готовності до батьківства: робота з сім'єю, яка сприятиме визначенню цінності гендерної ролі батька для дитини; створення освітнього середовища, яке поєднує в собі комплексний підхід і перспективне бачення формування стратегій батьківства в рамках розвитку особистості; психологічний тренінг розвитку особистості, який спрямований на формування і розвиток конструктивних стратегій батьківства. Окреслені напрями роботи формують модель психолого-педагогічного забезпечення становлення психологічної готовності до батьківства.

Комплексна програма психолого-педагогічного супроводу оптимізації становлення психологічної готовності до батьківства і розвиток стратегій батьківства здійснюється з урахуванням специфіки становлення психологічної готовності до батьківства на різних вікових етапах та під час реалізації технологій, які оптимізують цей процес за допомогою психологічної роботи з сім'єю, створення освітнього середовища, сприятливого для становлення психологічної готовності до батьківства та спеціального психологічного тренінгу.

Ключові слова: батьківство, психолого-педагогічна підтримка, психолого-педагогічне забезпечення, психолого-педагогічний супровід, освітня технологія, психологічний тренінг.

The article considers the problem of accompanying the formation of psychological readiness for parenthood. It is argued that psychological and pedagogical support can take two different forms: systemic and individual support. Within the framework of working with parenting strategies, the best result can be achieved by combining two forms of support.

It is shown that psychological and pedagogical support includes both psychological and pedagogical support and psychological and pedagogical means for the development of specific personality characteristics, and in the formation of constructive parenting strategies can be used as pedagogical and psychological support, as well as psychological and pedagogical means for the formation of parenting strategies.

The main directions of work in accompanying the formation of readiness for parenthood are identified: work with the family, which will help determine the value of the gender role of the father for the child; creating an educational environment that combines a comprehensive approach and a forward-looking vision of the formation of parenting strategies in the development of personality; psychological training of personality development, which is aimed at the formation and development of constructive parenting strategies.

The outlined areas of work form a model of psychological and pedagogical means for the formation of psychological readiness for parenthood.

A comprehensive program of psychological and pedagogical support for optimizing the formation of psychological readiness for fatherhood and the development of parenting strategies is carried out taking into account the specifics of the formation of psychological readiness for fatherhood at different ages and the implementation of technologies that optimize this process through psychological work with family, creating an educational environment conducive to the formation of psychological readiness for parenting and special psychological training.

Key words: parenthood, psychological and pedagogical support, psychological and pedagogical means, psychological and pedagogical accompaniment, educational technology, psychological training.

УДК 159.922.6-055.52
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.18.2.20>

Хавула Р.М.

к.психол.н.,
доцент кафедри практичної психології
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка

Постановка проблеми. Аналіз психолого-педагогічної літератури, а саме робіт Ю. Борисенко, І Беха, В. Васютинського, Н. Гусак, Н. Демчук, О. Ігнатенко, О. Лещенко, Т. Лук'яненко, О. Нагули, О. Родіонова, показує, що найважливішою характеристикою батьківства є його відкритість у системі взаємовідносин сім'ї та соціуму, що певною мірою дозволяє здійснювати психолого-педагогічний

вплив на поведінку батька [1; 2; 3; 7]. Маючи критерії конструктивності стратегій батьківства, ми можемо розробляти програми психологічної та педагогічної допомоги сім'ї, батьку або дитині, спрямовані на роботу з ціннісно-смісловою сферою особистості, прийняття гендерної ролі і відповідальності батьківства.

Зміни сучасної системи освіти в напрямках індивідуалізації, відображені як у державних

освітніх стандартах, так і в громадській думці, створюють можливості для організації психолого-педагогічного супроводу розвитку особистості в системі освіти, включаючи наукове і правове забезпечення цього процесу, а також супровід особистісного і соціального розвитку молоді.

Актуалізація парадигми супроводу пов'язана з розвитком педагогічної і психологічної наук, становленням гуманістичного підходу до особистості як провідного в освіті. Специфіка, цілі, зміст і методи супроводу описані в роботах К.А. Абульханової-Славської, М.І. Губанової, Н.І. Кондратьєвої, Р.В. Овчарової, Л.Г. Суботіної. Комплексність супроводу, необхідність інтеграції фахівців різних профілів (педагогів, психологів, соціальних і медичних працівників) і обліку культурної та регіональної специфіки ситуації розвитку особистості для його здійснення визначає множинність визначень поняття супроводу.

Р.В. Овчарова визначає супровід у рамках технології діяльності психолога, специфічний за способами взаємодії, цілями, пріоритетами в роботі критеріями оцінки діяльності [4]. При цьому технологія включає послідовні етапи діяльності фахівців (не тільки психологів, а й педагогів), спрямованих зазвичай на оптимізацію навчальних досягнень школяра.

Також супровід розглядають через призму взаємодії суб'єктів освітнього процесу, що включають педагогів, інших фахівців (наприклад, психологів), що навчаються, батьків, спрямованого на надання допомоги у важких ситуаціях.

Постановка завдання. Завданням дослідження є розгляд проблеми супроводу становлення психологічної готовності до батьківства.

Виклад основного матеріалу дослідження. У дисертаційному дослідженні, присвяченому вивченню психолого-педагогічного супроводу розвитку особистості учня, Л.Г. Суботіна виділяє як значущий елемент супроводу психологічний аспект, що включає психодіагностичну роботу для забезпечення моніторингу розвитку особистості, її адаптації до освітнього середовища і самореалізації в різних сферах діяльності [6].

Як один з найважливіших параметрів, що забезпечують ефективність супроводу, Л.Г. Суботіна визначає тісну взаємодію батьків (законних представників) та фахівців системи освіти, включаючи передусім педагогів і психологів, яка забезпечує позитивну динаміку розвитку особистості.

Психолого-педагогічний супровід може мати дві різні форми: системний і індивідуальний супровід. Системна форма здійснюється спеціалізованими центрами психологічної допомоги за запитом адміністрації або батьків. Індивідуальна форма дозволяє забезпечити створення спеціальних умов для здійс-

нення адресної допомоги конкретній дитині або родині. В рамках роботи зі стратегіями батьківства найкращий результат може бути досягнутий поєднанням двох форм супроводу.

У психолого-педагогічній літературі використовуються також терміни «психолого-педагогічна підтримка» і «психолого-педагогічне забезпечення». Термін «підтримка» використовується найчастіше в рамках педагогічних досліджень і визначається як превентивна або оперативна допомога у вирішенні конкретних проблем дитини, найчастіше припускає координовану взаємодію декількох фахівців [1].

Підтримка є більш вузьким терміном, більш ситуативним видом діяльності фахівця, при цьому може виступати першим етапом і в ряді випадків переходити в супровід розвитку особистості.

Поняття психолого-педагогічного забезпечення використовується для визначення виду професійної діяльності, який передбачає активізацію ресурсів особистості або конкретного соціального інституту, необхідних для оптимізації конкретного процесу розвитку.

При цьому відмінності між термінами визначаються спрямованістю діяльності фахівців: завданням психолого-педагогічного супроводу виступає забезпечення психічного здоров'я і розвиток особистості того, хто навчається, тоді як психологічне забезпечення сприяє створенню специфічних умов в навчанні, розвитку та вихованні учнів, педагогів та інших суб'єктів освіти. Психологічне забезпечення може бути безпосереднім, здійснюваним педагогом-психологом, і опосередкованим, або непрямим, здійснюваним спільно педагогами, батьками, учнями [1].

Таким чином, психолого-педагогічний супровід включає в себе як психолого-педагогічну підтримку, так і психолого-педагогічне забезпечення розвитку конкретних характеристик особистості. В рамках формування конструктивних стратегій батьківства можуть бути використані як педагогічна та психологічна підтримка, так і психолого-педагогічне забезпечення формування стратегій батьківства.

Однак варто зазначити, що в сучасних умовах система психолого-педагогічного супроводу розвитку особистості здійснюється найчастіше ізольовано на кожному освітньому рівні. У цьому сенсі будь-яка програма психолого-педагогічного супроводу становлення психологічної готовності до батьківства є певною мірою автономною і варіативною частиною, яка повинна вбудовуватися в загальну канву програм психолого-педагогічного супроводу розвитку особистості в освітньому процесі.

Предметом психолого-педагогічного супроводу оптимізації становлення готовності до батьківства виступають психологічні закономірності розвитку стратегій батьківства.

При цьому метою психолого-педагогічного супроводу оптимізації формування стратегій батьківства стає створення умов в сімейно-освітньому середовищі, що сприяють формуванню конструктивних стратегій батьківства.

З огляду на зазначену раніше позицію, пов'язану з необхідністю сприяти становленню саме психологічної готовності до батьківства, під психолого-педагогічним супроводом становлення психологічної готовності до батьківства ми розуміємо створення умов для формування специфічних для молоді новоутворень особистості, пов'язаних з формуванням передумов конструктивних стратегій батьківства, що являє собою складну систему психолого-педагогічної взаємодії і включає умови реалізації, змістовні та технологічні аспекти роботи, що визначають застосування різних технологій, методів, засобів і форм роботи.

Метою подібної роботи буде виступати психолого-педагогічне забезпечення становлення готовності до батьківства і створення умов сімейно-освітнього середовища для гармонійного розвитку особистості дитини в рамках її вікових особливостей і специфіки становлення психологічної готовності до батьківства. У зв'язку з цим програма психолого-педагогічного супроводу становлення психологічної готовності до батьківства спирається на психологічні та освітні технології оптимізації становлення психологічної готовності до батьківства [7].

У сучасній психолого-педагогічній літературі велика увага приділяється визначенню та розробці психологічних і педагогічних технологій оптимізації процесів розвитку особистості. Для нас становлять інтерес можливості психологічних і освітніх технологій оптимізації становлення психологічної готовності до батьківства.

Етіологія терміна «технологія» походить від грецьких слів «*techné*» – «мистецтво, майстерність» і «*logos*» – «вчення» і визначається, як вчення про майстерність. У педагогічній літературі зустрічається в поєднанні з поняттям освітній і педагогічний.

При цьому, згідно з Г.К. Селевко [5], «освітня технологія» розширено позначає технологію в сфері освіти і є більш широким поняттям по відношенню до педагогічної технології, оскільки включає в себе педагогічні технології.

З огляду на специфіку роботи з оптимізації психологічної готовності до батьківства в нашому дослідженні ми спираємося на використання освітніх технологій.

Розуміння освітніх технологій також залежить від позиції автора. Наприклад, С.А. Смирнов, Н.Б. Крилова, М. Мейер розглядають педагогічні технології як засіб, організаційно-методичний інструментарій педагогічного процесу. Освітні (педагогічні) технології як

спосіб дій, що орієнтується на певний алгоритм або програму дій, пов'язаний з майстерністю викладання або виховання, розглядають В.П. Беспалько, В.М. Монахов, С. Гібсон [5].

При цьому загальними рисами освітньої технології в будь-якому разі є: наявність планування результатів з орієнтацією на певний еталон, програмування навчально-виховного процесу (схема і послідовність дій вчителя і учня), моніторинг і корекція результатів за необхідності.

Таким чином, в самому широкому сенсі слова освітня технологія являє собою концепцію розвитку особистості, що враховує соціально-культурологічні, дидактичні, інструментальні, часові аспекти, комунікативні та особистісні особливості учасників. У вузькому сенсі технологія визначається набором способів дій, пов'язаних в певний алгоритм.

З погляду розширеного тлумачення поняття пропонується нами технологія визначає концепцію становлення психологічної готовності до батьківства через визначення критеріїв бажаного результату (сформована готовність, що реалізується в конструктивній стратегії батьківства), виділення етапів становлення готовності (позначення, осмислення, усвідомлення батьківства), позначення тимчасових рамок цих етапів (1) дошкільний, молодший шкільний, підлітковий і юнацький період; 2) рання дорослість; 3) рання і середня дорослість), розробку схеми дій для кожного вікового етапу і різної сімейної ситуації, розробку діагностичного інструментарію для моніторингу процесу становлення, визначення методів роботи з оптимізації або корекції становлення психологічної готовності до батьківства.

На різних вікових етапах психолого-педагогічний супровід становлення психологічної готовності до батьківства включатиме в себе такі *основні напрями роботи*: психологічну роботу з сім'єю зі створення сприятливого сімейно-виховного середовища, створення освітнього середовища, а також, за необхідності, психологічний тренінг.

Психологічна робота з сім'єю включає в себе інформування з використанням інформаційно-комунікаційних та онлайн-технологій (наприклад, пропаганда цінності батьківства в рамках навчання дорослих або тренінгу або створення доступної бази даних з проблем батьківства і репродуктивного здоров'я), а також індивідуальну та групову роботу, орієнтується на технології гуманістичного, екзистенціального підходів, психоаналізу, які обирають залежно від кваліфікації психолога, його схеми роботи і самої проблемної ситуації, і що включає в разі потреби: психологічну діагностику, індивідуальне та сімейне психологічне консультування, психологічну корекцію.

У підлітковому та юнацькому віці, з одного боку, виникають численні складнощі у взаємодії батьків і дитини, що ускладнює психологічну роботу з сім'єю, спрямовану на формування стратегій батьківства у дитини, а з іншого – дозволяє проводити роботу з самими підлітками і юнаками в напряму актуалізації та становлення психологічної готовності до батьківства [1, с. 345].

Супровід становлення психологічної готовності до батьківства в цьому віці відбувається в рамках створення умов для формування гендерної ідентичності, усвідомлення і прийняття своєї гендерної ролі, морально-статевого виховання, формування системи ціннісних орієнтацій особистості, підтримки здоров'я, через вибудовування відносин з однолітками та батьками, професійне самовизначення, що спирається на такі характеристики, як успішність, самодисципліна, довільність, самостійність.

Освітнє середовище являє собою індивідуальний простір, який складається з внутрішньо психологічного простору особистості, зони спілкування і взаємодії з найближчим оточенням. Відповідно, наповнення освітнього середовища дошкільного навчального закладу, школи або установи додаткової освіти специфічним для актуалізації психологічної готовності до батьківства змістом, з урахуванням психологічних закономірностей і факторів гендерної соціалізації та морального розвитку майбутніх батьків, за співробітництва суб'єктів соціалізації дозволить оптимізувати процес становлення психологічної готовності до батьківства.

Технології формування освітнього середовища визначаються віковими особливостями респондентів і можливою (обраною) формою роботи. Так, індивідуальна робота включає інформаційно-комунікаційні технології, технології соціалізації, технології проблемного навчання, проектні технології, з використанням всіх методів освіти батьків, підтримки формування суб'єктних властивостей особистості і методів переконання (бесіда, роз'яснення, читання, критика і самокритика), етичних бесід.

Групова робота дуже різноманітна і включає в себе такі форми роботи: робота у класах з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, групових технологій, технологій проблемного навчання, проектних технологій, технологій рівневої диференціації, ігрових технологій, а також традиційних технологій (в межах класно-урочної системи). Тут можуть бути використані такі методи, як: підтримка формування суб'єктних властивостей особистості, методи переконання (бесіда, роз'яснення, читання, критика і самокритика, етична бесіда), тренінгові вправи; ділові ігри, метод включення в спільну діяльність, а також включення у дисципліни; викладаються еле-

менти гендерного, морального, патріотичного і громадянського виховання.

Таким чином, створення сприятливого для становлення психологічної готовності до батьківства освітнього середовища охоплює всі рівні освіти, не обмежується навчальними предметами або проведенням разових заходів, а має поєднувати в собі комплексний підхід і перспективне бачення формування стратегій батьківства в рамках розвитку особистості, найважливішою психолого-педагогічною умовою чого виступає психолого-педагогічний супровід формування стратегій батьківства.

Окремим видом діяльності в рамках оптимізації становлення психологічної готовності до батьківства і психолого-педагогічного забезпечення формування стратегії батьківства є розробка і реалізація програм психологічного тренінгу, спрямованого на формування і розвиток конструктивних стратегій батьківства. В рамках психологічного тренінгу залежно від конкретної проблематики й аудиторії може бути використаний навичковий тренінг з використанням інформаційно-комунікаційних та ігрових технологій і таких методів роботи, як міні-лекції, тренувальні вправи. Також запроваджується соціально-психологічний тренінг з використанням, крім перерахованих, таких методів, як фокус-групи спрямованої дискусії, рольові ігри, методи «мозкового штурму». Ефективний також і психотерапевтичний тренінг з орієнтацією на конкретні технології гуманістичного, екзистенціального підходів, технології психоаналізу, психодраматичні технології з комплексом методів, що включають: психотехнічні ігри та вправи, дискусії, елементи психодрами, вправи тілесно терапії, фокус-групи спрямованої дискусії, рольові ігри, казкотерапію, методи «мозкового штурму», круглі столи з обміну досвідом [1].

Головними завданнями тренінгу є забезпечення батьків інформацією, навчання навичкам взаємодії з дитиною і надання допомоги в практичному застосуванні отриманих навичок з метою оптимізації цієї взаємодії.

Однак, попри те, що запропонована психологічна робота з сім'єю і створення сприятливої для формування конструктивних стратегій батьківства сімейно-виховного та освітнього середовища зачіпає тільки мікро- і мезофактори, що впливають на реалізацію батьківських функцій чоловіком, і не зачіпають макрофактори середовища, зміна поведінки батьків дозволить їм дітям вирости в сприятливих умовах, що дозволить їм самим позитивно наповнювати поняття маскулінності і визначати цінність гендерної ролі батька для дитини, маючи перед собою позитивний зразок.

Таким чином, попри те, що існують певні об'єктивні свідчення уразливості батьківства в несприятливих соціальних умовах, спаду

батьківського авторитету і кризи сім'ї, можна буде говорити про поступову зміну громадської думки щодо батьківства.

Значна соціальна детермінованість батьківства в цьому сенсі дозволяє робити оптимістичні прогнози. Ми будемо своєю поведінкою на основі моделей суспільства, але ми і є це суспільство. Те, яку роль буде відігравати чоловік в житті дітей в майбутньому, яким буде «батько XXI століття», залежить не тільки від молоді, але і від тих взаємин, які вони вибудовують з оточуючими; від кожного з нас: оточуючих, однолітків, батьків, педагогів, політиків, психологів, фахівців із соціальної роботи.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, теоретично обґрунтоване визначення умов і можливостей становлення батьківства дозволяє нам проводити розробку, апробацію та реалізацію комплексної програми психолого-педагогічного супроводу оптимізації становлення психологічної готовності до батьківства і розвитку стратегій батьківства в умовах, коли враховується специфіка становлення психологічної готовності до батьківства та реалізуються технології, що оптимізують становлення психологічної готовності до батьківства за основними напрямками супроводу становлення психологічної готовності до батьківства (психологічна робота з сім'єю, створення освітнього середовища, сприятли-

вого для становлення психологічної готовності до батьківства, і / або спеціальний психологічний тренінг).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Борисенко Ю.В. Становление психологической готовности к отцовству: психолого-педагогический контекст и технологии сопровождения: монография. Кемерово : Кузбассвузиздат, 2020. 552 с.
2. Гусак Н.І. Підготовка юнаків-старшокласників до виконання соціальних ролей чоловіка та батька : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Харківський нац. університет імені В.Н. Каразіна. Харків, 2005. 222 с.
3. Ігнатенко О.В. Психологічні особливості прояву репродуктивної установки в юнацькому віці : дис. ... канд. псих. наук : 19.00.07. К., 2012. 200 с.
4. Овчарова Р.В. Психологическое сопровождение родительства. Москва : Издательство института психотерапии, 2003. 205 с.
5. Селевко Г.К. Энциклопедия образовательных технологий. В 2-х т. Т. 1. Москва : Народное образование, 2005. 816 с.
6. Субботина Л.Г. Психолого-педагогическое сопровождение развития личности учащихся в образовательном процессе: монография. Томск : Издательство Томского государственного университета, 2008. 152 с.
7. Хавула Р.М. Особливості психологічної готовності юнаків до батьківства : дис. ... канд. психологічних наук : 19.00.07 / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2014. 240 с.